

SCRIERI ÎN LIMBA ROMÂNĂ

Pe culmile disperării

ediția întâi – 1934 / prima ediție postbelică, Humanitas – 1990

Cartea amăgirilor – 1936 / 1991

Schimbarea la față a României

1936 / ediție revăzută de autor – 1990

Lacrimi și sfinți – 1937 / 1991

Amurgul gândurilor – 1940 / 1991

Îndreptar pătimăș (1–70) [Paris, 1940], Humanitas – 1991

Îndreptar pătimăș II (70–140) [Paris, 1941–1944], Humanitas – 2011

Despre Franța [Paris, 1941], Humanitas – 2011

Razne [Paris, 1945–1946], Humanitas – 2011

Carnetul unui afurisit, Humanitas – 2021

SCRIERI ÎN LIMBA FRANCEZĂ

Précis de décomposition *Tratat de descompunere*

Gallimard – 1949 Humanitas – 1992

Syllogismes de l'amertume – 1952 *Silogisme amărăciunii* – 1992

La Tentation d'exister – 1956 *Ispita de a exista* – 1992

Histoire et utopie – 1960 *Istorie și utopie* – 1992

La Chute dans le temps – 1964 *Căderea în timp* – 1994

Le Mauvais demiurge – 1969 *Demiurgul cel rău* – 1995

*De l'inconvénient
d'être né* – 1973 *Despre neajunsul
de a te fi născut* – 1995

Écartèlement – 1979 *Sfârtecare* – 1995

Exercices d'admiration – 1986 *Exerciții de admirație* – 1993

Aveux et anathèmes – 1987 *Mărturisiri și anateme* – 1994

Mon Pays / Țara mea

Humanitas – 1996

Cahiers – 1997 *Caiete* (3 vol.) – 1999–2000

PUBLICISTICĂ, CORESPONDENȚĂ, CONVORBIRI

Singurătate și destin, Humanitas – 1992

Convorbiri, Humanitas – 1993

Scrisori către cei de-acasă, Humanitas – 1995

CIORAN

ISPITA DE A EXISTA

Traducere din franceză
de Emanoil Marcu

H HUMANITAS
B U C U R E Ș T I

A gândi împotriva-ți	5
Despre o civilizație vlăguită	21
Mică teorie a destinului	43
Foloasele exilului	53
Un popor de singuratici	58
Scrisoare despre câteva impasuri	89
Stilul ca aventură	109
Dincolo de roman	120
În preajma misticilor	137
Furii și resemnări	152
<i>Destinul cuvintelor</i>	152
<i>Violența lui Socrate</i>	154
<i>Fața ascunsă a unei grădini</i>	155
<i>Sfântul Pavel</i>	157
<i>Luther</i>	162
<i>Origini</i>	166
<i>Dincolo de self-pity</i>	166
<i>Voluptatea abisului</i>	167
<i>Întâiul pas spre izbăvire</i>	169
<i>Limbaajul ironiei</i>	170
<i>Cruzimea – un lux</i>	171
<i>Analiza surâsului</i>	172
<i>Gogol</i>	173
<i>Demiurgie verbală</i>	177
<i>În căutarea unui ne-om</i>	182

<i>Ura de sine</i>	182
<i>Semnificația măștii</i>	184
<i>Contagiunea tragediei</i>	185
<i>În afara cuvântului</i>	185
<i>Necesitatea minciunii</i>	186
<i>Viitorul scepticismului</i>	187
<i>Vicisitudinile fricii</i>	189
<i>Un om ajuns</i>	190
<i>Deșeuri de tristețe</i>	190
<i>Desfrâul vidului</i>	196
Ispita de a exista	199

Redactori: Oana Bârna, Vlad Russo
Coperta: Angela Rotaru
Tehnoredactor: Manuela Măxineanu
Corector: Alina Dincă
DTP: Florina Vasiliu, Dan Dulgheru

Tipărit la Radin Print,
prin reprezentantul său exclusiv pentru România,
4 colours, www.4colours.ro

E.M. Cioran
La Tentation d'exister
© Éditions Gallimard, Paris, 1956
All rights reserved.

© HUMANITAS, 1992, 2022, pentru prezenta ediție în limba română

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
Cioran, Emil
Ispita de a exista / Emil Cioran; trad. din franceză de Emanoil Marcu. —
București: Humanitas, 2022
ISBN 978-973-50-7501-9
I. Marcu, Emanoil (trad.)
821.135.1

EDITURA HUMANITAS
Piața Presei Libere 1, 013701 București, România
tel. 021.408.83.50, fax 021.408.83.51
www.humanitas.ro

Comenzi online: www.libhumanitas.ro
Comenzi prin e-mail: vanzari@libhumanitas.ro
Comenzi telefonice: 0723.684.194

A GÂNDI ÎMPOTRIVĂ-ȚI

Aproape toate revelațiile noastre le datorăm freneziei, dezechilibrului nostru împins la paroxism. Chiar și pe Dumnezeu – în măsura în care ne trezește curiozitatea – îl deslușim nu înăuntrul-ne, în adâncul ființei, ci la limita exterioară a febrei noastre, exact în punctul în care, furia noastră înfruntând-o pe-a lui, are loc o ciocnire, o întâlnire la fel de pustiitoare și pentru El, și pentru noi. Lovit de blestemul inerent făptuirii, pătimășul nu-și forțează natura, nu-și iese din fire decât pentru a reveni la sine cu furie, ca agresor, urmărit de faptele sale ce vin să-l pedepsească pentru a le fi provocat. Nu există operă care să nu se întoarcă împotriva autorului ei: poemul îl va strivi pe poet, sistemul pe filozof, evenimentul pe omul de acțiune. Se nimicește cel care, asumându-și vocația și împlinind-o, se agită înăuntrul istoriei; se mântuiește doar cel ce sacrifică har și talente, pentru ca astfel, eliberat de calitatea de om, să huzurească în ființă. Dacă năzuiesc la un destin metafizic, cu nici un preț nu-mi pot păstra identitatea: orice urmă a ei se cere lichidată; dacă, din contră, mă-ncumet la un rol în spațiul istoriei, va trebui să-mi încordez resorturile launtrice până mă frâng împreună cu ele. Ne e fatal, întotdeauna, eul pentru care optăm: să porți un nume înseamnă să-ți asumi un mod precis de prăbușire.

Credincios aparențelor sale, pătimașul nu se descurajează, o ia mereu de la capăt, cu încăpățănare, căci nu se poate lipsi de suferință. Se îndârjește să-i piardă pe ceilalți? – E un ocol ca să ajungă la propria-i pierzanie. Sub masca sfidătoare, sub ifosele lui se ascunde un împătimit al nefericirii. De aceea printre pătimași îi găsești pe cei ce-și sunt lor înșiși dușmani. Iar pătimași suntem cu toții, niște turbați care, pierzând formula păcii lăuntrice, nu mai avem acces decât la meșteșugul sfâșierii.

În loc să lăsăm timpul să ne macine încetul cu încetul, noi am găsit cu cale să-i sporim efectul, adăugând la clipele lui pe ale noastre. Acest timp recent, altoit pe cel vechi, acest timp elaborat în noi și proiectat în lume avea să-și arate curând virulența: obiectivându-se, avea să devină istorie, monstru asmuțit de noi înșine contra noastră, fatalitate căreia nu i-am putea scăpa nici dacă am recurge la soluțiile pasivității, la rețetele înțelepciunii.

Să încerci o cură de ineficacitate; să pătrunzi învățătura maeștrilor taoiști – doctrina renunțării, a neîmpotrivirii, a suveranității absenței; să pășești, urmându-le pilda, pe calea conștiinței ce nu se mai luptă cu lumea și se mulează pe orice, ca apa, elementul lor predilect, – la toate acestea noi nu vom ajunge nicicând, oricâtă silință ne-am da. Ei condamnă și curiozitatea, și setea noastră de durere; prin asta se deosebesc de mistici, și mai ales de cei din Evul Mediu, propovăduitori abili ai târșânei și brâului de spini, ai geamătului, ai nopților albe și postului negru.

„Viața intensă e contrară lui Tao“, ne învață Lao-tzi, omul cel mai normal cu putință. Dar virusul creștin ne roade: moștenitori ai autoflagelatorilor, nu devenim conștienți de noi înșine decât rafinându-ne caznele. Religia e oare în de-

clin? Noi îi perpetuăm extravagantele, iar penitențele și gemetele chiliilor de altădată continuă prin noi: voința noastră de a suferi nu-i mai prejos de-a mănăstirilor, din zilele lor de glorie. Biserica a pierdut monopolul infernului, dar încă îi rămân, ca să ne stăpânească, lanțul suspinelor, cultul suferinței, al bucuriei mistuitoare și al tristeții radioase.

„Viața intensă“ secătuieste deopotrivă trupul și spiritul. Maeștri în arta de a gândi împotriva lor înșiși, Nietzsche, Baudelaire și Dostoievski ne-au învățat să punem preț pe risc, să născocim noi suferințe, să dobândim existență prin ruperea de propria ființă. Iar ceea ce în ochii marelui chinez era simbol al decăderii, exercițiu al imperfecțiunii, constituie pentru noi unica modalitate de a ne aparține, de a intra în contact cu noi înșine.

„Omul să nu iubească nimic – va fi de neînfrânt“ (Chuang-tse). Maximă pe cât de profundă, pe atât de inoperantă. Cum să ne ridicăm pe culmile indiferenței când până și apatia noastră e tensiune, conflict, agresivitate? Nici un înțelept printre străbunii noștri: doar nemulțumiți, veleitari, pătimași, ale căror decepții sau excese vom fi siliți să le purtăm mai departe.

După învățătura acelorași chinezi, doar spiritul desprins de lume pătrunde esența lui Tao; pătimașul nu-i va percepe decât efectele: cufundarea în adâncuri e cu putință doar în tăcere, suspendând orice freamăt, orice resort lăuntric. Dar nu e oare semnificativ că aspirația noastră spre absolut se exprimă în termeni de acțiune, de luptă, că un Kierkegaard se proclamă „cavaler al credinței“ și că Pascal nu e decât un pamfletar? Atacăm și ne apărăm; nu cunoaștem așadar decât efectele lui Tao. De altfel, falimentul chietismului, echivalent european al taoismului, e grăitor în privința posibilităților și perspectivelor noastre.

Deprinderea pasivității e tot ce poate fi mai opus felului nostru de a fi. (Epoca modernă începe cu doi mari isterici: Don Quijote și Luther.) Dacă generăm timp, dacă producem timp, o facem pentru că respingem hegemonia esenței și supunerea contemplativă pe care ea o presupune. Taoismul îmi apare ca primul și ultimul cuvânt al înțelepciunii: îi sunt cu toate astea refractar, instinctele mele îl refuză, la fel cum refuză să îndure orice, într-atât ne apasă ereditatea revoltei. Boala noastră? – Veacuri de veghere a timpului, de idolatrizare a devenirii. Ne vor putea elibera de ele înțelepciunea Chinei sau a Indiei?

Există forme de înțelepciune și de izbăvire pe care nu le putem percepe lăuntric, nici transforma în substanța noastră cotidiană și nici măcar încorseta într-o teorie. Eliberarea, dacă ținem cu adevărat la ea, trebuie să izvorască din noi: în nici un caz nu trebuie s-o căutăm aiurea, într-un sistem gata făcut ori în nu știu ce doctrină orientală. E totuși ceea ce li se întâmplă adesea unor spirite însetate, cum se spune, de absolut. Însă înțelepciunea lor e contrafacere, eliberarea lor – înșelăciune. Am în vedere nu doar teozofia și pe adepții ei, ci pe toți cei ce se-mpăunează cu adevăruri incompatibile cu natura lor. Nu puțini se cred cunoscători ai Indiei, închipuindu-și că i-au deslușit, până la una, tainele, deși nimic nu-i predispune la asta, nici caracterul, nici educația și nici neliniștile. Ce foșgăială de falși „eliberați” – și cum ne mai privesc de sus, din cerul mântuirii lor! Ce conștiințe împăcate! Nu se pretind ei oare *deasupra* faptelor lor? Șarlatanie intolerabilă. În plus, țintesc atât de departe, încât orice religie tradițională le pare o prejudecată domestică, ce nu le-ar putea satisface „spiritul metafizic”. Să ai în spate autoritatea Indiei – asta-i cu totul altceva! Ei uită însă că

India postulează acordul ideii cu fapta, identitatea între mântuire și renunțare. Când „spiritul metafizic” îți aparține, puțin îți mai pasă de asemenea fleacuri.

După atâta impostură și fraudă, cât de reconfortant e să privești un cerșetor! El, cel puțin, nu minte; nici pe ceilalți și nici pe sine: își întrupează doctrina, dacă are vreuna; munca nu-i place, și o dovedește; cum nu dorește să posed nimic, cultivă sărăcia totală, condiție a libertății sale. Gândirea și ființa lui sunt una. Nu posedă nimic, este el însuși, durează: a trăi de azi pe mâine înseamnă să trăiești de-a dreptul în eternitate. De aceea, pentru el toți ceilalți sunt robii amăgirii. Depinde de semenii săi, dar se răzbună pe ei studiindu-i, specializat cum e în dedesubturile sentimentelor „nobile”. Lenea lui, de o calitate foarte specială, face din el un autentic „izbăvit”, răătăcit într-o lume de nerozi și de amăgiți. Știe despre renunțare mai mult decât oricare din tomurile voastre ezoterice. Doriți să vă convingeți? Ajunge să ieșiți în stradă... Dar nu, vi-s mai pe plac *tratale* ce propovăduiesc cerșetoria. Cum nici o consecință practică nu vă încununează meditațiile, nu-i de mirare că ultimul vagabond prețuiește mai mult decât voi. Ni l-am putea închipui pe Buddha iubindu-și adevărul și palatul? Nu poți, în viața aceasta, să fii și „mântuit”, și proprietar. Mă ridic împotriva generalizării minciunii, împotriva celor ce-și exhibă pretinsa „mântuire”, sprijinind-o pe o doctrină de împrumut. A-i demasca, a-i coborî de pe soclul unde sunt cocoțați, a-i pune la stâlpul infamiei – iată o luptă ce nu ar trebui să lase pe nimeni indiferent. Căci cei care au conștiința prea împăcată nu trebuie lăsați cu nici un preț să trăiască și să moară netulburați.

Când, iarăși și iarăși, ne puneți în față „absolutul“, o faceți afișând un aer grav, impenetrabil, de parcă v-ați frământa într-o lume îndepărtată, cu lumini și tenebre știute doar de voi, stăpâni ai unui tărâm la care nimeni în afara voastră nu va putea să ajungă. Ne aruncați și nouă, muritorilor de rând, câte-o fărâmitură din marile descoperiri pe care tocmai le-ați făcut, câte un rest din prada incursiunilor voastre. Dar toată truda voastră are drept rezultat doar debitarea acestei biete vocabule, product al lecturilor, al frivolității docte, al neantului vostru livresc și al angoaselor de împrumut.

Absolutul... Toate eforturile noastre nu fac decât să macine sensibilitatea ce duce spre el. Înțelepciunea – sau mai degrabă ne-înțelepciunea noastră – îl repudiază; relativistă, ea ne propune un echilibru – în timp, și nicidecum în veșnicie. Absolutul *ce evoluează*, această erezie a lui Hegel, a devenit dogma noastră, ortodoxie tragică, *filozofie a reflexelor*. Cine-și închipuie că-i poate scăpa dă dovadă sau de superficialitate, sau de orbire. Încolțiți de aparențe, nu ne rămâne decât să adoptăm o înțelepciune incompletă, amestec de visare și maimuțareală. Dacă India, ca să-l cităm din nou pe Hegel, reprezintă „visul spiritului infinit“, pe noi rutina intelectului și a sensibilității ne constrânge să concepem spiritul incarnat, limitat la trasee istorice, spirit și nimic mai mult, ce cuprinde nu lumea, ci *momentele* lumii, timp fărâmițat, de care nu scăpăm decât cu intermitențe și doar atunci când ne trădăm aparențele.

Sfera conștiinței se îngustează în acțiune: cel care acționează nu poate aspira la universal, căci a faptui înseamnă

să te crampezi de proprietățile ființei în detrimentul ființei, de o formă de realitate în detrimentul realității. Gradul de eliberare al fiecăruia din noi se măsoară în numărul acțiunilor de care ne-am descătușat, ca și-n capacitatea de a converti orice obiect în non-obiect. Dar este pierdere de vreme să vorbim despre eliberarea unei lumi grăbite, care a uitat că nu poți redobândi viața, nici să te bucuri de ea, fără ca mai întâi să o fi abolit.

Trăim prea repede pentru a putea percepe lucrurile în esența lor ori pentru a le pune în evidență precaritatea. Precipitarea noastră le postulează și le deformează, le creează și desfigurează, ne leagă de ele. Mă agit, creez așadar o lume la fel de suspectă ca și teoria prin care o justific, adopt mișcarea, iar ea mă preschimbă în generator de ființă, în meșter de ficțiuni, și-n timpul acesta frenezia mea cosmogonică mă face să uit că, luat de vârtejul acțiunii, nu sunt decât un acolit al timpului, un făcător de universuri perimate.

Îndopați cu senzații și cu corolarul lor, devenirea, suntem, prin vocație și din principiu, niște ne-izbăviți, niște osândiți de lux, mistuiți de febra vizibilului, scurmând în aceste enigme la fel de superficiale ca deznădejdea și zbulciul nostru.

Dacă vrem să ne redobândim libertatea, va trebui să lepădăm povara senzației, să nu mai răspundem lumii prin simțuri, să ne tăiem legăturile. Or legătura e fiecă senzație: plăcerea ca și durerea, bucuria ca și tristețea. Se dezrobește doar spiritul care, neîntinat de atingerea cu ființe ori cu lucruri, își exersează vacuitatea.

Cei mai mulți dintre noi izbutesc să reziste ispitei fericirii; nefericirea însă e mult mai insidioasă. I-ați încercat vreodată gustul? Nu vă veți sătura de ea nicicând, o s-o tot

căutați, cu lăcomie, de preferință unde nu-i de găsit, o veți aduce acolo cu gândul, pentru că fără ea totul vă pare inutil și searbăd. Oriunde își face apariția, nefericirea gonește misterul sau îi ridică vălurile. Parfum și cheie a lucrurilor, accident și obsesie, capriciu și necesitate, o să vă facă să iubiți aparența în tot ce are ea mai puternic, mai durabil și mai adevărat, o să vă lege de ea pe vecie, căci, „intensă” prin natură, nefericirea – ca orice „intensitate” – e servitute, înrobire. Cum să se înalțe până la ea sufletul indiferent și golit, sufletul descătușat? Și cum să cucerim absența, libertatea absenței? Această libertate nu se va număra nicicând printre obiceiurile noastre, cum nu se va număra nici „visul spiritului infinit”.

Ca să te identifiți cu o doctrină venită de departe, ar trebui s-o adopti integral. Ce noimă are să aderi la adevărurile budismului, dar să respingi metempsihoza, care e însăși baza ideii de renunțare? Să subscrii la Vedanta, să accepți doctrina irealității lucrurilor, dar să te porți ca și cum ele ar exista? Inconsecvență inevitabilă pentru orice spirit crescut în cultul fenomenului. S-o recunoaștem: avem *fenomenul* în sânge. Îl putem disprețui sau detesta – oricum el rămâne patrimoniul nostru, capitalul nostru de grimase, simbolul îngrâcnării noastre în această lume. Rasă de convulsionari, în centrul unei farse de proporții cosmice, am imprimat universului stigmatul istoriei noastre, iar de acea iluminare ce îndeamnă să te stingi cu seninătate nu ne vom învrednici niciodată. Nu prin tăcerile, ci prin făptuirile noastre am ales să pierim: viitorul ni se poate citi pe rânetul fețelor, pe chipurile de profeți tumefiați și trebuitori. Surâsul lui Buddha, acel surâs plutind deasupra lumii, nu luminează chipurile noastre. Reușim, cel mult,

să știm ce este mulțumirea; dar niciodată fericirea lăuntrică, privilegiu al civilizațiilor clădite pe ideea izbăvirii, pe refuzul de a-ți savura suferințele, de a te delecta cu ele; ci, sibariți ai durerii, descendenți ai unei tradiții masochiste, cine dintre noi ar șovăi între predica din Benares și *Heautontimoroumenos*? „Eu sunt și rana și cuțitul”, iată absolutul nostru, veșnicia noastră.

Cât despre mântuitorii noștri, veniți printre noi pentru osândă noastră, – iubim nocivitatea speranțelor și leacurilor ce ni le propun, zelul cu care ne înlesnesc și întărită suferințele, veninul pe care predicile lor ni-l picură în suflet. Dacă suntem experți în suferința fără capăt, le-o datorăm. La ce ispite, la ce culmi ne poate înălța luciditatea! S-o părăsim ca să ne refugiem în inconștiență? Oricine se poate mântui prin somn, oricine are geniu *când doarme*; nu-i nici o diferență între visele unui băcan și ale unui poet. Luciditatea noastră însă nu ar putea răbda ca o asemenea minune să dureze și nici ca inspirația să fie pusă la îndemâna tuturor: ziua ne ia înapoi darurile ce ni le-mparte noaptea. Numai nebunul are privilegiul să treacă lin de la existența nocturnă la cea diurnă: nici o diferență, la el, între vis și trezie. A renunțat la rațiunea noastră, precum – la bunurile lumii – cerșetorul. Amândoi au găsit calea ce duce dincolo de suferință și au rezolvat toate problemele omenești; și totuși, pilda nu le-o putem urma; rămân mântuitori fără adepți.

Continuăm să ne scormonim durerile proprii și nu mai puțin pe ale celorlalți. În epoca biografiilor, nimeni nu-și poate ascunde rănila fără să încercăm să i le dezvelim și să le scoatem la vedere; dacă nu izbutim, îi întoarcem spatele, dezamăgiți. Cel mort pe cruce, până și el, contează-n ochii

noștri nu fiindcă a pățimit *pentru noi*, ci fiindcă a pățimit pur și simplu, fiindcă a scos câteva strigăte pe cât de răscolitoare, pe atât de gratuite. Căci ceea ce venerăm în zeii noștri sunt – *idealizate* – înfrângerile noastre.

*

Sortiți unor forme degradate de înțelepciune, bolnavi ai duratei, luptând cu această infirmitate ce ne dezgustă și ne seduce deopotrivă, luptând cu timpul, suntem alcătuiți din elemente ce fac din noi niște rebeli sfâșiați între o chemare mistică lipsită de orice legătură cu istoria și un vis sângeros care-i este simbol și nimb. O, dacă am avea o lume numai a noastră! A evlaviei sau a râznetului – nu contează! Dar n-o vom avea niciodată, căci ne găsim, în existență, la răscrucea rugilor și sarcasmelor noastre, zonă impură în care se amestecă suspine și provocări. Luciditatea ce te împiedică să adori te va opri, tot ea, să dăruiești, ori nu-ți vei demola decât... revoltele, căci la ce bun să te revolți când, mai apoi, regăsești universul *intact*? Monolog derizoriu. Ne răzvrătim împotriva dreptății și a nedreptății, împotriva războiului și a păcii, împotriva semenilor și a zeilor. Pentru ca, în cele din urmă, să ne dăm seama că ultimul netot e poate mai înțelept decât Prometeu. Dar tot nu ne putem înăbuși un strigăt de revoltă, tunăm și fulgerăm mai departe, pentru orice și pentru nimic: automatism lamentabil, care explică de ce suntem cu toții niște Luciferi de duzină.

Contaminați de superstiția făptuirii, ne închipuim că ideile noastre ar trebui să *izbândească*. Ce poate fi mai contrar contemplării pasive a lumii? Dar asta vrea soarta să fim: incurabili care *protestează*, pamfletari pe-un pat de suferință.

Cunoștințele, ca și experiențele noastre, ar trebui să ne paralizeze, să ne facă îngăduitori chiar și față de tiranie, de vreme ce tirania e o constantă. Suntem destul de lucizi ca să fim tentați să depunem armele; reflexul revoltei se dovedește însă mai tare decât îndoielile noastre; și, deși am putea fi niște stoici desăvârșiți, anarhistul veghează în noi, opunându-se resemnării.

„Niciodată nu vom accepta istoria“, iată maxima ce pare să ne exprime neputința de a fi înțelepți adevărați ori nebuni autentici. Cabotini ai înțelepciunii și nebuniei? Doar asta să fim? Orice am face, în privința faptelor noastre suntem siliți la o profundă nesinceritate.

Neîndoielnic, credinciosul se identifică până la un punct cu ceea ce face și cu ceea ce crede; la el nu există o distanță prea mare între luciditatea sa, pe de-o parte, și faptele și gândurile lui, pe de alta. Această distanță crește peste măsură la falsul credincios, cel care afișează convingeri fără să creadă cu adevărat în ele. Obiectul credinței sale e un erzaț. S-o spunem deschis: revolta mea e o credință pe care o îmbrățișez fără să cred în ea. Dar nici nu pot s-o resping. Niciodată nu vom putea spune că am cugetat îndeajuns la vorbele lui Kirilov despre Stavroghin: „Când crede, el nu crede că într-adevăr crede, iar atunci când nu crede, nu crede că nu crede.“

*

Mai mult chiar decât stilul, însuși ritmul vieții noastre are ca fundament *onorabilitatea* revoltei. Refuzând să admitem identitatea universală, considerăm diferențierea indivizilor, eterogenitatea, drept un fenomen primordial. Or a te revolta înseamnă a postula această eterogenitate, a